

LOMBROSO AZ ASSZONYI BÜNTETTEKRŐL.

A női büntettes psychológiáját régóta már, hogy az irodalom megfigyelés tárgyává teszi. Már egy XV. századbeli író, Corrado Celto megjegyezte, hogy «semmilyen büntetés sem akadályozza az asszonyokat, hogy büntetett bűntetetre halmozzanak s romlott lelkük sokkal termékenyebb új bűnök kieszelésében, mint a biráké, új büntetések kidolgozásában». «A női criminalitásban — teszi hozzá Rykère — több a cynismus, a kegyetlenség, a romlottság, mint a férfi criminalitásban.» És milyen mély emberismerettel mondja Euripides, hogy: «Borzasztó a hullámok s az emésztő lángok pusztító hatalma, borzasztó a szegénység, de legborzasztóbb az asszony».

Lombroso nagy műve, az «Uomo delinquente» csak a férfi büntettes típusát rajzolta meg; pedig a nemi élet törvényei az erkölcsi jó és rossz föltételeire sem közönyösek. Így alakul át a büntett egész lényegisége, annak elhatározása, végrehajtása, egyéni visszahatása és társadalmi jelentősége, a férfi és nő psychológiája különböző elemei szerint, mint ugyanaz az anyag, mely két különböző formában vált idomot.

Első tekintetre is látszik, hogy egy ily igazság nem maradhat soká meddő a büntetőjog gyakorlati reformjának számos közelebbi s távolabbi kérdése szempontjából. És ebben áll nagy jelentősége annak az újabb műnek, melyet Lombroso

és Ferrero most adtak ki, mintegy zárókövéül annak az alapvető tudományos munkásságnak, mely az emberi társadalom élettanát annak jelenségeiből észleli és vizsgálja.

A nagyhírű szerzők itt a bűntényt az asszony lelki és erkölcsi világában keresik fel, annak anomaliáit kutatják a tapasztalat és a tények fonalán, belemerülnek ösztönélete rejtélyeibe, nemi élete viszonyaiba s így construálják azt az eszményi büntettes nőt, mely az «uomo delinquente» jellegétől a legtöbb eltérést mutatja. Ennek az eltérésnek kiinduló pontját már a normális nő összetételében fölfedezik Lombrosoék abban a színlésben, őszinteség-hiányban, ámitásban és gondolat-elleplezésben, mely — minden arra mutat — épp úgy az ő természetű asszony fötulajdonsága kellett hogy legyen, mint a hogy az önzés és vad erőszak a civilizálatlan ősférfié.

Ezek az ismételt *hazudozások* — mint magát Lombroso nyersen kifejezi — lassankint bizonyos auto-suggestio útján félig-meddig az igazság látszatát öltik magukra a bűnös nő lelkében. Homályos, zagyva elméjében az igazság és hazugság végre is összefoly s nem tudja megkülönböztetni előadásában a valót a valótlantól. És ez annyival könnyebb, mert a büntettes emlékezetében az elkövetett tett képe hamar elhalványul. Még a legnagyobb hidegvérrel kiszámított és előre tervezett cselekményeknél is a végrehajtás pillanatában nem a fontolgatás, hanem az impressio uralkodik a bűnös valóján, a tett mámora elfátyolozza öntudatát, s mint a lusta őszű kőd nehezkedik le véres párázatával szeméire.

Wundt «logikai érzeteknek» nevezi azt a megkülönböztető képességet, melyen a helyes gondolkodás sarkal. Gondolkozni — úgymond — nem lehet, ha a logikai érzetek nem elég erősek. Bizonyos pontig minden büntettesnél hiányzik ez érzetek élénksége, innen az ellenmondó mentségek, lehetetlen védekezések, alaptalan kifogások ama bizarr szövedéke,

melyet gyermekeknél és büntetteseknél tapasztalunk. A büntető politika nagyképű bölcsesége az önvédelmet kizárja a büntetésből, de a tagadást súlyosító oknak veszi, holott a hazugság a megszorult tettesnek épp oly ösztönszerű és természetes védekezési rendszere, mint az, melylyel elhárítja magáról a testi épségét veszélyeztető támadást.

Szeretnők azonban Lombroso tételét, melylyel az asszonyi criminalitás első hajlamát, az asszonyi lény ősbűnét a hazugságban látja, egy fontos észlelettel toldani meg. A női lélek etikájában szerintünk ez a tagadólagos vonás csak alárendelt jelentőségű, melynek forrását meg kell magyarázni, ki kell mutatni az asszonyi természet mélységében. És ez nem nehéz, ha az erkölcsi tulajdonságok rendszerét is abban az összefüggésben tekintjük, melyben a testi tulajdonságok állanak egymáshoz. Az asszonyi őszinteségihiány voltakép az asszonyi bőbeszédűségnek a correctivuma. Született gyöngeségét a nő közlékenységgel pótolja: önkénytelenül érintkezési pontokat keres önmagán kívül, a világban, az emberek között, magamagát a végtelenségig osztja fel. De éppen ez a szerep, melyben az élet küzdelmei közt megállhatást keres, válik rá nézve ismeretlen veszélyek és kockázatok forrásává, melyek ellen természetes fegyverét gondolatai és érzelmei sima elleplezésében találja fel. Azonkívül az az expansiv kedély, mely a női jellem sajátja, intellectualis élete korlátoltságában nem találva elég támaszpontot, kénytelen fictiókhoz folyamodni. «A nők — írja Zola — nem tudnak híven előadni valamit. Mindenki előtt hazudnak: a bírák előtt, kedveseik előtt, komornáik előtt, önmaguk előtt». Igen, csakhogy mindez a hazudás — sajnáljuk, hogy gyöngédebb szóval nem rendelkezünk e fogalomra — nem, mint Lombroso hiszi, magának a hazugságnak önmagáért, hanem ösztönszerű gyanakodásból és részint bizonyos ferde idealismusból való kedvelése, melylyel a lényeg fölött mindig a formát, a szögletes igazságok

mögött a képzelt harmoniát keresik. Mennyi szellemmel és igazsággal mondja Stendhal, hogy asszonynak őszintének lenni annyi volna, mint ruha nélkül sétálni ki.

Innen az — mondja Lombroso — hogy a büntettes asszony a legsujtóbb bizonyítékok daczára állhatatosan, macacsúl, hihetetlenül tagadja az elkövetett büntettet, s ebben nem ingatja meg a tények legékesebben szóló tanúsága sem. Így tagadott Lafarge a vizsgálat alatt, a tárgyalás alatt, sőt a marasztaló ítélet után is, ártatlanságát erősítette a börtönben írt emlékirataiban, tagadott úgyszólván még halála után is, mert utolsó irataiban még egyre büntelensége mellett fogadkozott. Holzer Teréz, még mikor saját fölbérelt tanúi vallanak is ellene, újabb hamis bizonyítékokat szerez. Pearly, ki kedvese férjét ölte meg, bár a nyomozat kiderítette kétségtelen bűnösségét, mert haját megtalálták a szénfogóhoz tapadva, konyháján pedig három véres kést és a meggyilkolt férjéhez intézett leveleit, azért egész a vérpadig megmaradt a mellett, hogy nem ő a tettes, s még a pap előtt sem vallott.

És mennyi csürcsavart sophisma, micsoda rémregénybe illő merész phantasia, a mint egy asszonyi büntettes a tényeket kiszínezi, csakhogy azoknak terhelő gyanúokait magáról elhárítsa. Lombroso egy igen jellemző példát hoz fel érve nézve bizonyos Marie Goglet nevű demi-mondaine-ról, a ki miután nőül ment egy gazdag öreg úrhoz, petroleummal felgyújtotta a házat, hogy férje beleégjen. Vallatása közben a leghihetlenebb meséket gondolta ki; azt állította, hogy a tüzet egy ismeretlen rabló gyújtotta föl, a ki éjnek idején lopódzott a házba s a kire ő rá is lőtt, de nem találta. De a hazugságok igazi *salto mortaleja* még csak ezután következett. A tárgyaláson azzal állt elő, hogy ő nem is madame Goglet, hanem egy marquis és tábornok leánya. Ő és az igazi madame Goglet jó barátok és annyira hasonlítanak egymáshoz,

hogy lehetetlen őket megkülönböztetni. Tehát az előéletére vonatkozólag felkutatott összes adatok nem rá vonatkoznak. Az igazi Goglet asszony eltűnt s helyét ő csak áldozatkészségből foglalta el az öreg férj mellett.

Ha másfelől általában az asszony büntettek száma jelentékenyen kisebb is a férfi büntettekénél, de viszont az is bizonyos, hogy kegyetlenségök jóval nagyobb.

Honnan ez a figyelemreméltó jelenség? Először is — jegyzi meg Lombroso — a normális asszony általában is kevésbé érzékeny a fájdalmak iránt, mint a férfi. Már pedig a részvét és szánalom egyenes kifolyásai az érzékenységek: a hol tehát ez hiányzik, azoknak is hiányoznia kell. Azután az asszonyban sok közös vonás van a gyermekkel; erkölcsi érzéke fogyatékos, féltékeny és boszúálló természetű, ki kiszámított gonoszsággal képes boszút állani. Csakhogy rendes körülmények közt ezeket a gyarlóságait enyhíti és mérsékli a szelídség, az anyaság ösztöne, a nemi élet szemérme, természetes gyöngeségének érzete s értelmének aránylagos fejletlensége.

Érdekes még Lombrosznak következő észlelete is. Az asszonyi büntettes általában kettős czimen képez kivételt: mint büntettes és mint asszony. A büntettes a társadalomban már magában véve is kivétel, s az asszony büntettes még a büntettek közt is kivétel, *mert az asszony természetes regressiója a prostitutio és nem a criminalitás*. Innen az, hogy a kettős kivételek általában monstrosusabbak.

De a prostitutio azért nem ellensúlyozója az asszonyi büntetteknek, nem compensatiója a női természetnek a női criminalitással szemben, hanem annak eredeti eleme. A női büntettesben a prostitutio a legkisebb fogyatkozás, de azért szinte sohasem hiányzik. Ez az erotismus úgyszólván az a

mag, mely körül a többi vonások csoportosulnak. És viszonya az élvágyó, kalandor és tékozló életmódhoz szoros és lényeges. Így halljuk Bompard Gabriella szájából, hogy készebb gályára menni, semhogy egy inget megfoltozzon. Lafarge-nál viszont a nagyvárosi előkelő életmód csábja az, mely vidéki magányából kiragadta, hogy Párisban özvegygé és férje vagyonának gazdag örökösnőjévé tegye. Az erotismusban látja tehát a hírneves olasz tudós az asszonyi bűnök egész rendszerének kiinduló pontját, mely a nőből egy öntudatlan lényt csinál, a kinek törekvése csak az, hogy vágyait kielégíttesse.

Nem ritka eset, hogy ez az erotikus vonás magukat az anyai ösztönöket is elnyomja és feláldozza a bűnös nőben. Lyons, a híres amerikai tolvajné, Amerikából megszökve, dúsgazdag létére a legnagyobb nyomorban hagyta hátra fiait, kik éhen veszték volna az emberek könyörületessége nélkül. Bertrand is már zsenge korában elhagyta fiát, a nélkül, hogy gondoskodott volna táplálásáról és ruházásáról. Enjalbert saját szeretőivel, sőt édes fiával prostituálta leányát, La Fallaix pedig, hogy megtarthassa magának kedvesét, Dubox-t, saját maga vezette ágyába leányát, miután ez öt napon át tanusított kétségbeesett ellenállást. Mikor aztán a férfi nagyon kedve szerint valónak találta a leányt, La Fallaix, féltékenységre gerjedve, oly durván bánt vele, hogy nem sokára belehalt. La Boges is közönyösen szemlélte a mint szeretője erőszakot tett saját leányán s a teherbe esett lányt kényszerítette magzata elhajtására.

Folytatni lehetne e példasorozatot La Brinvilliers-rel, ki 16 éves leányát, mert szépségére féltékeny volt, méreggel akarta eltenni láb alól; Gaaikemé-val, ki tényleg meg is mérgezte leányát, hogy 20 ezer francot örököljön utána. Egy F. nevű nő, prostituált leányát saját kedveséhez nőül menni kényszerítette, miután kikötötte, hogy köztük jövőben semmi

viszony ne álljon fenn, s mikor egyszer mégis rajta kapta őket egy fogadóban, felhasználva a rendőrséggel való összeköttetéseit, mindkettőt letartóztatta.

Ez a kegyetlen, vak indulat a természetükből kivetkőzött anyakban, nem csupán az erotikus bűntettek sajátsága, sőt minden ilyes szenvedélytől függetlenül is előfordul. Hoegeli pl. megverve leányát, fejét a vízbe merítette alá, hogy elfojtsa panaszkiáltásait. Egy nap úgy rugta le a lépcsőn, hogy hátgerince kificzamodott. Máskor betegsége alatt jeges vizet öntött fejére, s legnagyobb álmossága idején órákon át kényszerítette, hogy hangosan ismétелgesse: kétszer kettő négy.

Egy más ily szörnyeteg Megaera, Kalsch, fia arczát undok ganéjba verte, s kényszerítette, hogy a fagyos téli éjszakákat ingben töltse az erkélyen. Rettentő példáját nyújtja az anyai kegyetlenségnek Rulfi is, ki éhes gyermekével végig nézette lakmározását, a nélkül, hogy egy falatot is nyújtott volna neki. Nevelőt tartott mellette, hogy dorgálja és verje, ha nem tudja fölmondani leczkéljét. Kikötözve aztán többi kisebb testvéreivel szúrkáltatta, hogy egyszerre fájdalmat és megaláztatást okozzon neki.

A szülői szeretet hiányának a női delinquensnél egy további specifikus formája az a hideg számítás, a melylyel ily bűntettesek nem ritkán saját gyermekeiket avatják bűntársaikká, mitsem törődve életökkel és becsületükkel. Leger példának okáért saját fiával együtt gyilkolta meg egyik szomszédnéjét, hogy kirabolja; míg D'Allesio-nak leánya segédkezett férje megölésében. Még többet tett Meille, ki egyenesen rábirta fiát atyja elemésztésére. Mindebből az látszik, hogy rájok nézve gyermekeik is mintegy idegenek voltak, kiket lelkiismeretfurdalás nélkül tudtak felhasználni szenvedélyeik eszközeül, nem törődve a veszélyekkel, melyekbe bűnös lelkők sodorta őket. Mig ugyanis a normális asszonynál a nemi élet az anyaságnak van alárendelve, s egy anya nem haboz-

hatik lemondani szerelméről, ha azzal gyermeke érdekeit látná veszélyeztetve, addig a bűnös asszonynál a viszony egészen megfordított, s az asszony inkább prostituálja saját gyermekét, csakhogy el ne veszítse szeretőjét. Élesen mutatja ki Lombroso a sexualitás és az anyaság ezen kölcsönviszonyát abban a tényben, hogy a legtisztább szeretetnek is sexualis alapja van, a minthogy az anya *a szoptatásnál is bizonyos könnyed nemi ingert elégít ki.*

Úgyde ha a büntett megfogalmazásánál és kifejezésénél ily fontos psychikai alkatelemek szerint módosul és tér el a női büntettes typusa attól az átlagos typustól, melyet az «Uomo delinquente» rajzolt, úgy még sarkalatosabb a különbség a tett véghezvitelénél. A mód, melylyel a női büntettes a tervelt gonosz cselekedetet végrehajtja, még a legegyszerűbb cselekményeknél is bonyolult és tekervényes. Kerülő utat tesz még akkor is, ha csak a legközelebbi pontot akarja elérni. Minő tanulságos a Lombroso által említett néhány következő eset az asszonyi bűncselekmény egész jellegének ismeretére! X. herczegnő, hogy megszabaduljon vetélytársától, ki egy barátnője iránti természetellenes szerelmének útjában állott, ez utóbbinak férje és szeretője közt találkozást eszelt ki, akkép intézvén el mindent, hogy a férj féltékenysége háritsa el szerelmének akadályait. Öngyilkossági nyilatkozatot íratott velők, hogy ezzel igazolja a mérgezési kísérlet eredményeit, melyet koholt. Egy bizonyos Mina pedig, hogy valamely barátnőjét helyettesítse egy családnál elfoglalt komornai állásában, azzal kezdte, hogy elragalmazta őt gazdájánál; mikor pedig ez a csel nem sikerült, gazdáit kezdte el ragalmazni a komorna előtt. Ebben sem érven czélt, ellopta barátnőjétől a ház kulcsát, s egy este felhasználva az alkalmat, mikor az távozott hazulról s az ajtót nyitva hagyta, belopódzott a házba, s a komorna ágya alá bujva, álmában megölte s azután elmenekült, be-

csukva maga mögött az ajtót. Másnap egész nyugodtan jelentkezett a megölt cseléd helyettesítésére beteg úrnőjénél.

Ily bonyolult és mesterkéltné büntervek kieszeléséhez természetesen a nő képzeletének egész termékenysége kívánatik meg, mely gyarló erejét finom combinatiókkal tudja pótolni. Oly igaz ez, hogy megfordítva nem egyszer férfierővel felruházott asszonyi büntetteseknél, a milyen például Bouhours volt, a ki férfi-ruhában járt s férfiakkal birkozott, nélkülözzük a tekervényes észjárásnak ily művészi fordulatait s complicált labirintusait.

Csakhogy viszont bármilyen mesteri legyen is az asszonyi inventio a büntervek kikovácsolásában, önmagában hordja gyarlósága végzetes elemét a realitás teljes hiányában, képtelen és csaknem örült lehetetlenségében. Így Morin, hogy ellenségét megölje és kifosszsa, azt gondolja ki, hogy egy Páris melletti villába csalja őt, ott egy földalatti helyiségbe vonszolja, czölöphöz kötözi, körülte kardok, puskák, pisztolyok, hogy megrémítse a szerencsétlent és hogy végig hallgattasson vele egy hosszú litániát, melylyel aláírását akarta kicsikarni egy adóslevélre. Az egész jelenet egy Radcliffe-féle regény legsensatiósabb lapjai után volt kicomponálva.

Hogyan módosul a büntett sociologiai jellege a normalis nő lélektana azon másik vonása által, mely a nő titoktartásra való képtelenségében áll? Nem könnyíti-e meg a büntett fölfedeztetését igen gyakran éppen a női természet e sarkalatos fogyatkozása? A titkot Lafontaine olyan súlyos tehernek tartja, melynek huzamosabb hordozására az asszony szellemi szervezete túlságosan gyöngé. És csakugyan, a legjelesebb rendőri genie-k és vizsgáló-birák tapasztalata szerint is nincs az a homályos bűnpör, mely félig megoldottnak ne volna tekinthető, mihelyt asszony van belekeverve.

Vajjon a hiúság-e, hogy oly valamit tudnak, a mit senki se tud, vagy valami más homályos ösztön az, a mely

a nőből önkénytelen árulót csinál? Mindegy; a dologban az a pszichologiai processus érdekel, a melyen át a természet a nőt a megsértett morál expiátorává teszi. Ime itt az Eyraud-féle bűnpörben oly szomorú hírnévre jutott Bompard Gabriella, a párisi kloakák ezen szemétje, kinek circei ölelése alatt a rejtett hurok észrevétlenül fűződik a kéjelgő áldozat nyaka körül. Mikor szeretőjével visszatér Amerikából s hallja, hogy Páris tele van a szegény Gouffé meggyilkolásának hírével, tovább nem tartóztathatja magát szomszédnői előtt s kiszalasztja ajkán a végzetes szót, miközben az újságokra mutat: «Nos igen! itt van! mi rólunk van szó».

Az asszonyi szív eredendő hypokritasága rendszeren burkolt vonatkozások, kétértelmű czélzások alá takarja vétkes szándékát; elmondja, hogy aggódik életéért annak, a kinek halálát tervezi, rossz előérzetekről, balsejtelmekről beszél, és mindez csak ürügy arra, hogy beszéljen is, hallgasson is. Lafarge, miután elküldte férjének a mérgezett pogácsát, mindenkivel közölte aggodalmát, hogy férjének halotti jelentésétől fél; Jegado pedig, az a nyomorult kis cseléd, ki harmincz személyt mérgezett meg részint néhány garasért, részint gyermekes boszúból, áldozatai egyikének halálos ágyánál, mikor még senki sem sejtette távolról sem a halál okát, szinte kéjelgett a halál gondolatában s többször ismételte magában: «Meg fog halni, meg fog halni; lehetetlen, hogy felgyógyuljon; rajta! hívják a papot, rendeljenek koporsót, mert vége van».

Különös, hogy, mint Lombroso constatalja, igen sok asszony-bűnös nem szorítkozik a büntettek egy bizonyos nemére, hanem ugyanegyidejűleg a büntettek több fajtát öleli fel gonosz szándékával, és pedig olyanokat is, melyek a férfinál rendszeren kizárják egymást, mint a minő a méregkeverés és gyilkosság például. Így volt egyidejűleg Brinvilliers marquisnő szülőgyilkos, méregkeverő, házasságtörő, rágal-

mazó, gyermekgyilkos, tolvaj, vérfertőző, gyujtogató. Majdnem ugyanezeket a criminalis elemeket találjuk fel Enjalbert esetében, ki hogy saját fiát büntársává tegye férje meggyilkolásában, vele leányát prostituálta, s Gogletnél, ki egyszerre volt prostituta, tolvaj, gyilkos, gyujtogató. Bompard Gabriellában is a prostituta, tolvaj, rágalmazó és gyilkos egyesült, a mely elemekhez Trossarellónál még a házasságtörés és magzatelhajtás járult.

Az asszony büntettesnek egy másik sötét kiváltsága a férfi büntettes felett az az ördögi kegyetlenség, melylyel a bűnös tettet végrehajtja. Neki nem elég megölni ellenségét, szükségét érzi annak, hogy szenvedjen. Említi Lombroso egy haramiatársaság példáját, melyben a nők kegyetlenebbek voltak a férfiaknál a foglyok és különösen a fogoly nők kínzásában. Tiburzio, miután egy barátnőjét megölte, őt kegyetlenül össze is harapdálta, s lemarczangolt húsfoszlányait kutyáknak vetette. Chevalier akkép végezte ki egy társnőjét, hogy villát szúrt fülein át agyvelejébe. S mikor egy vitriolos nőt vallattak, hogy miért nem döfte le késsel inkább szeretőjét, azt felelte a római tyrannussal: «Mert azt akartam, hogy átszenvedje a halál fájdalmait».

Ha már a bűnös terv kigondolva és előkészítve s annak végrehajtása elhatározva van is, a végrehajtást nem mindig teljesíti a nő maga, különösen ha nem bír hozzá elegendő testi erővel s a büntett nem egy más nő ellen irányul. Bátor-sága ilyenkor nem egyszer cserbenhagyja, s ez a legáltalánosabb magyarázata a nő, mint bünszerző és felbújtó problémájának. Beridot és Aveline-nek szeretőikhez írott leveleik telvék önváddal saját gyöngeségük felett. Lavoitte azt mondta büntársának: «Bárcsak volna egy férfi, ki megölné helyettem azt a gazdag öreg asszonyt!» De ez a habozás nem egyéb, mint a női bűnösnek saját erejében való kétkedése egy előre nem látott küzdelem esetén, s teljességgel nem zárja ki a

nő legteljesebb erkölcsi romlottságát. Fraikin orgyilkost keresett, hogy megölje férjét, s bizonyos Devilde-ben találta meg eszközét, a ki háromszor kísérlette meg a bűntényt, de nem volt hozzá bátorsága. Utoljára Fraikin dühösen vágta szemébe: «Ostobaság elszalasztani engedni ily szép alkalmat». Negyedízben ő maga részegítette le s vezette be férje hálószobájába, s ott helyben elébe nyújtott egy ezer lirás bankjegyet tettének díjául, sőt elég hidegvérrel rendelkezett arra is, hogy a gyilkost figyelmeztesse, nehogy haja közt sujtja férjét, mivel parókat visel. Egy más, nyomorult eszköze az asszonyi gonoszságnak, Albert, egész részletesen és tárgyilagosan adja elő, mint bujtotta fel őt szeretője, Lavoitte, egy öreg asszony meggyilkolására. «Előszámlálta az aggnő vagyonát, melynek semmi hasznát sem tudja venni. Én ellenálltam, de másnap újra rákezdte, erősítgetve, hogy *ha a háborúban ölni nem bűn, Isten ezt is meg fogja bocsátani, mert látja nyomorunkat*». De a legjellemzőbb példája az asszonyi furfangnak Simonné, ki férje meggyilkolására iszákosságát használta fel eszközül, minden módon elősegítve részegességét, úgy hogy este-reggel saját maga által készített ártalmas szeszes ital elfogyasztására kényszerítette, végre pedig minden szeretőjét (pedig sok volt) felszólította férje elpusztítására, 5 lirát (!) és kezét ígérve a gonosztett elkövetőjének.

A részletes okok közt, melyeket Lombroso az asszonyi büntett rugói közt felsorol, első helyen áll a boszúállás. Nem egyéb ez, mint a normalis nőnél is már megfigyelhető hajlam túlhajtása. A pszichikai központok oly izgatottság állapotában vannak, hogy a legkisebb inger aránytalan visszahatást szül. Jegado valami jelentéktelen dorgálásért mérgezte meg gazdáit s csekély bántalomért szolgálótársait. Ennek a daemoni vonásnak egész nyers természetességét fejezi ki Pritchard, ki megmérgezte egy szomszédját, a miért vona-

kodott beleegyezését adni fia házasságához. Mikor a vesztőhely alatt felszólították, hogy az Üdvözítő példájára bocsásson meg mindenkinek, így felelt: «Tegyen az Úr Isten, ahogy neki tetszik, de én *nem bocsátok meg*».

A boszú érzete a nőben kevésbé lobbanékony és gyors, mint a férfinál; a boszú műve hónapokkal, sőt évekkel utóbb követi az elhatározást; oka ennek a nő természetes gyöngesége és félelme, mely féket vet indulatainak. Tehát a boszúállás szenvedélye a nőnél nem a reflex mozgás egy neme, mint a legtöbb férfinál, mely hirtelen lobbót vet s aztán kialszik, hanem hosszú időn át tartó foglalkozás, bizonyos gyönyörűség, melyet gondolata szünetlen melenget, míg csak ki nem költi.

A boszúból eredő asszonyi büntettek legtipikusabbjai azok a szerelmi drámák, melyek a hűtlenné vált szerető vitriollal való leöntésében mutatják ki magukat. Ezek a büntettek nem egyebek, mint a megbántott hiúság vagy felsült számítás boszúkitörései. Hősnői legtöbbször prostituáltak, kik rávelik valakire szemöket, hogy nőül vétessék vele magukat, s ha tervök nem sikerül, a gyilkossághoz folyamodnak boszúból. Ezért jegyzi meg Guillot, hogy az ilyenek szerelme nem egyéb, mint dühre ingerelt önzés. Ebben Bourget is hasonló véleményen van, mikor ezt írja: «A vitriolos nők mindig hypokrita komédiások, saját személyök iránt érzett roppant önhittséggel, színésznők, kiknek nem sikerült tetszést aratniok, demi-cocotte-ok, kik nem tudtak maguknak férjet csipni; vitriolos merényleteik rendszerint ezeknek a sikertelen törekvéseknek a megboszulásai».

Nem látjuk indokolva azonban, hogy Lombroso különbséget tesz az alkalmi büntettesek (ree d'occasione) és az indulati büntettesek (ree per passione) közt, mikor pedig e két elem, az alkalom és indulat, egészen egymástól el nem választhatók, s a mint nincs bűncselekmény, mely kizárná a szenvedélyek

subjectiv ösztönzését, úgy viszont nem létezik büntett külső alkalom nélkül sem. Alkalmi büntettek alatt Lombroso is inkább azokat az asszonyi büntetéseket érti, kikben erkölcsi fogyatkozásaik daczára sem hiányzik a nő legszebb erénye, a szemérem és anyai szeretet. Ezek, úgymond, az asszonyi bűnösségnek legnagyobb contingentiaját szolgáltatják.

A modern kor különösen egy hathatós tényezővel szaporította azon alkalmak számát, melyek a becsületes nőből gonosztevőt csinálnak. Ez pedig a nőoktatás magasabb színvonalra, mely midőn lehetővé teszi a nőnek magasabb értelmi kiképzését, ugyanakkor különös ellenmondással megoldatlan hagyja megélhetésének kérdését. Számos nő látja magát hosszú küzdelmek és nehezen megszerzett ismeretek után is nyomorba taszítva, azzal a tudattal, hogy jobb sorsot érdemelt, s megcsalatkozva abban a reményében is, hogy a házasságban találhasson révpartot, mivel a közönséges férfi rendszerint idegenkedik a tanult nőtől, úgy hogy nem marad egyéb számára hátra, mint az öngyilkosság, büntett, vagy pedig a prostitutio. Macé beszéli például, hogy sok nevelőnő végezte a St. Lazare fogházzal, a miért keztyűket, fátyolokat, napernyőket lopott, a miket munkája árán nem szerezhettek meg magának.

Tudnunk kell, hogy a tulajdon iránti tisztelet a nőnél, még a normálisnál is, kevésbé élénk, mint a férfiaknál. Ezt az észleletet már Richet is megtette, ki constatálta, hogy a párisi letéthivatalban előforduló talált tárgyak legtöbbje férfi és csak igen kevés jelentetett be nő által. Igen szellemesen domborítja ki ezt az asszonyi vonást Joly, ki azt mondja: «Az asszonyoknak olyanforma homályos képzetük van, mintha nekik a férfiakkal szemben minden meg volna engedve, mintha ők kedvességök által úgyszólván mindent megfizethetnének».

Adva levén az asszonyi nemnek ez az általános erkölcsi iránya, az, a mit Lombroso a nőben alkalmi büntettnek

nevez, tulajdonképen csak egy válfaja a nő természetes bűnösségének. Legvilágosabban tapasztalható ez a divatos nagy bazárok és áruházak elterjedésével mind sűrűbbé váló bolti lopásoknál. A közvetlen külső alkalom itt az asszony szemei elé táruló fényes kirakatok és különféle árúczikkek nagy mennyisége, mely felkölti vágyait, annnyival inkább, mert azt is meg kell jegyeznünk, hogy mindezen dísz tárgyak a nőre nézve nem csupa fényűzési czikkek, hanem *szükséges dolgok* és nemi hivatásának leghathatósabb csábesszökei. És éppen ezek a nagy üzletek azok, melyek igazságot tesznek azon közmondásról, hogy alkalom csinálja a tolvajt; ellenben kisebb üzletekben, hol a kísértés nem oly nagy, hasonló botrányok alig fordulnak elő.

Ezekről az üzleti lopásokról a párisi *Bon Marché* bazár egyik főnöke igen érdekes szám adatokkal szolgált Jolynak. Száz ily tolvajnő közül csak huszonöt az olyan, a ki keresetszerűleg lop hármint, a mihez hozzájut, huszonöt lop szükségből, a többi ötven pedig úgynevezett monomaniakus, azaz, eltekintve e szó pszichologiai értelmétől, olyan, a ki máskülönbén társadalmi helyzeténél fogva képes szükségleteit fedezni, de nem bír ellentállni a vágnak, melyet annyi szép tárgy bírása költ fel benne. Ezekből ismét egy csekély szám képviseli a tulajdonképeni kleptomaniakusokat.

Macé naponkint ötre teszi a Páris 30 főáruházában elkövetni szokott tolvajlásokat és 100.000-re a kisebbrendű üzletekben előfordulókat. Ugyancsak az ő számítása szerint a tolvajnők közt csak egy szegény esik száz olyanra, a ki ha nem is gazdag, de nem szenved szükségét; csak egy munkásnő jut száz nagyvilági hölgyre. Természetesen az utóbbiak, a fényűző nagyvilágban élve, sokkal jobban érzik a kísértéseket és könnyebben engednek a csábának.

Senki sem figyelte meg jobban a női criminalitás ezen válfajának egész társadalomtani természetét, mint Zola a

«Bonheur des dames»-ban. A nők, rendesen még azok is, kik nem vásárolhatnak, vagy nincs szükségök vásárlásra, örömmel szemlélik a nagy divatkirakatokat, mint ahogy egy mérnök szemlél példának okáért egy gépkiallitást. Lassan-lassan a láz meglepi őket, s a vége az, hogy egyik örült összegeket költ el szerény háztartásához mértén, a másik pedig a bűn ösvényére lép és rendszeresen folytatja a lopást.

Úgyde, vajjon mindez igazolhatja-e Lombroso azon osztályozását az asszonyi delictumoknál, melylyel azokat alkalmiakra és jellembeliekre különíti el? Tételének további erősítését látja Lombroso abban az észleletben, hogy bizonyos delictumokat a maguk ethikai jellegzetességükben inkább kidomborítva látni bizonyos geographiai viszonyok közt, mint másutt. Így a gyermekgyilkosság Svédországban sokkal nagyobb mérveket ölt, mint más országokban, de ennek oka könnyen érthetőleg összefügg a társadalmi állapotokkal. Svédországban a nő, fáradságos külső munkára szorítva, szünetlen érintkezésben áll a férfiak brutalitásával, ezektől könnyen teherbe esik, a mikor aztán a gyermekgyilkosság utolsó menedékéül szolgál, hogy becsületét megőrizhesse. A gyermekgyilkosságot és magzatelhajtást Oroszországban is, különösen a magasabb körökben, alkalmi delictumnak tekinti Lombroso, azon könnyűségnél fogva, a melylyel itt gyermeklányokon erőszak tehető, magában a család benső körében, s melylyel az asszonyok szerelmi kalandokra csábíthatók a barbárság és a civilizált raffinement e kevert légkörében.

Bizonyos családi állás elleni vétségek és büntettek is, a milyen a gyermekcsempészet és a gyermekkicserélés, tipikus jelentőséget nyernek Oroszországban azon akadályok folytán, melyekkel némely osztályoknál a házasság, a törvényhozás sajátságos állapotai következtében, meg van nehezítve. Viszont az Egyesült-Államokban Lombroso szerint a magzatelhajtás van annyira napirenden, hogy fel sem tűnik, s már-már nem

is jön delictum-számba. Orvosi specialisták és szülésznők rendszeresen úzik a reclámot újsághirdetésekből és falragaszokban a magzatelhajtást elősegítő műtéteik érdekében, sőt utcákon is szabadon colportálják hirdető czéduláikat «to ladies» czímezve. Természetesen ez a jelenség is összefügg azzal a körülménnyel, hogy a nő Amerikában mind nagyobb részt vesz a gazdasági tőke képzésében, s ebben a szereplésében az anyaság rá nézve alkalmatlanná, a magzatelhajtás pedig társadalmi kényszerűséggé válik.

Ha Lombroso azt hiszi, hogy a büntett külső föltételei közvetlenül hatnak a büntettek előidézésére s e szerint vannak alkalmi büntettesek és passionatus büntettesek, úgy ebben a született büntettes typusának nagyhírű fölfedezője új művében nevezetes engedményeket tesz a sociologiai iskolának. Mert ha a társadalom adott életviszonyai, fejlettségi formái és a megélhetés útjai teljesen elegendők arra, hogy a delictuosus cselekmények bizonyos formáit önállólag kifejleszszék vagy elnyomják, akkor a született büntettes, a bűntény atavismusa, úgy, a mint azt Lombroso az «Uomo delinquente»-ben kifejtette, nem bír többé jelentőséggel. De mindkét iskola szélsőséget képvisel a büntető anthropologia és criminologia terén. A büntett sem nem oly önálló biologiai tünemény, mely keletkezésének föltételeit az öröklött szervezet anatómiai typusában bírja s a társadalmi és gazdasági élet alakulásaitól független, sem nem oly resultatum, melynek viszonylagos okai tisztán a társadalom külső statikájában keresendők, hanem itt is, ott is megvannak a maga kölcsönös föltételei, melyek kiégyeztik egymást.

VÁZLATOK A POSITIVISMUS TÖRTÉNELMÉBŐL.

— Harmadik közlemény. —

Az angol orthodox csoport szervezete és tevékenysége teljesen hasonlít a francziáéhoz. 1878-ig *Congreve* volt a vezér. 1878-ban a rendkívül mozgékony *Beesly* professor lépett az 1867-ben alapított angol positivisták társaság élére. A csoportnak több alcsoportja és több helyisége van a cultusra berendezve. Az első termet (*Positivist school, 19 Chapel street, Bedford Row. W. C. London*) 1870-ben *Congreve* ünnepélyesen inaugurálta. A második, a *Newton-Hall*-ban 1881-ben maga *Laffitte* bizta *Harrison*-ra. 1883-tól kezdve egy másik positivisták csoport London északi részében (*North London, Positivist Society, 61 Fonthill road, Finsburg Park, N.*) *dr. Kaines* elnöklete alatt működik és 1884-ben *E. H. Herford* elnöklete alatt *Manchester*-ben szintén alakult egy csoport.

Congreve 1857-től kezdve, kiválóan a proletárok számára, nyilvános, ingyenes positivisták tanfolyamokat szervezett, különösen a moral- és sociológiáról. E cursusokat azonban később háttérbe szoríták a minden vasárnap délután megtartott felolvasások (conference), melyekben nagyszámú angol tudós tart előadásokat. Ez előadásokra bárki ingyen bemehet, mert a positivistáknak egyik legszebb jelszava: *Nyilvánosan élünk! Vivre au grand jour!*